

A fúvóhangszerek megszólaltatását rendszerint sípok biztosítják, melyek lehetnek nyelv sípok, vagy ajaksípok, anyaguk pedig lehet szalma, nád, fa vagy fém. A furulyafélék ajaksípjai az ókor vége óta ismeretesek, a nyelv sípok kialakulása azonban már a neolitikum idején megtörtént.

A SÍP

A síp – a magyar szóhasználatban – rendszerint nyelv sípot, illetve azzal megszólaltatott hangszert jelöl, mint pl. *nádsíp*, *tárogatósíp*, *töröksíp*, *tömlősíp*. A moldvai csángók a bőrdudát egyszerűen sípnek nevezik, a rajta való játék a sípolás aki azon játszik, az a sípos.

A legelső nyelv sípok szalmából készültek. A szalmasíp fölfedezését a tudatos gabonatermesztés megindulása segítette elő. A nemesítésével együtt járt a szalmaszál elpuhulása, ami ezáltal alkalmassá vált síp készítésére. A sípkészítés sok ezer éves gyakorlata máig fennmaradt gyermekjátékként, amint arról Sárosi Bálint tudósít. „

A legegyszerűbb kettős nyelvű (oboanyelvű) síp lábán álló, zöld búza- vagy rozsszárból készíthető.

A szárát a kalász alatt megfogva megrántjuk, s az közepén elválk. A kezünkben maradt csöves szár nyitott végét ujjunk hegyével homlokunkon vagy kezünk hátán összelapítjuk; ezzel el is készült a kettős nyelv. A nyelv folytatásaként a szárból néhány centiméteres darabot meghagyunk, a többi – a csomó előtt, hogy a cső nyitott maradjon – leszakítjuk.”

A síp hangutánzó szó, tökéletesen idézi föl a nyelv sípok sisegő (s), magas, vékony hangját (i), és a hangzás megszűntekor a síp lezáródó huppanását (p). Ehhez képest már a török szipszi is erősen torzult alak, az európai nyelvekben ismert változatokból pedig az s hang egyszerűen kikerült. Síp helyett píp alakult ki, melynek változatai: az angol pipe, a német pfeife, a svéd pípa, és hasonlók.

A latinban pedig megfordult a hangok sorrendje; síp helyett pis alak jött létre. (Nyilván az etruszk és a latin írásgya-

korlat eltérő iránya okozta ezt, ami nem egyedülálló, gondoljunk csak a nevek, vagy a dátumok fordított sorrendjére az indoeurópai nyelvekben!) Végül fistula alakban találjuk a középkori írásokban, a szláv nyelvekben pedig piszak, piszkor, piscalka stb. névváltozatokkal találkozunk.

A szalmasíp, ha nedves, szilvamacsk alakú nyílása van ami azután száradáskor összeszorul, és a sebek kialakuló varra emlékeztető formát vesz föl.

Nedves és kiszáradt szalmasíp

A működés és látvány azonossága magyarázza a síp és a seb hangalaki rokonságát, vagyis, ha megvágjuk magunkat, sípszerű seb keletkezik testünkön. Ha a ruhánkat hasítjuk fel, annak a sebe zseb lesz, amibe mindenfélét pakolhatunk. Az emberi

testnyílást is a seb rokon hangzású szavával jelezzük, a b helyett g-t, vagy két g-t mondva csakúgy, mint a női szeméremtestet, ami jó is és rossz is lehet. Utóbbit a „rosseb egye meg” felkiáltással szoktuk emlegetni.

A legkorábbi ismert síp (szalmasíp-pal megszólaltatott kettőssíp) a sumér Úr város királysírjaiból került elő a Kr. e. harmadik évezredből. Megmaradása annak köszönhető, hogy ezüst csőből készítették el a síp szárait (lévén királyi hangszert), az általánosan használatos nádcsővek helyett. Megmunkálása azonban visszaidézi a mintául szolgáló nádsípokat. Az ezüst csövek felső harmadán ugyanis kettős bemetszéssel jelölték a nádcsőveken szokásos csomók helyét. Ez szépen példázza az ornamentika kialakulását, és azt is, hogy a csomós nádszár használata volt a korábban elterjedt gyakorlat.

A síp szárainak hossza tíz hüvelyk (25 cm.), a hanglyukak közötti távolság ennek egytizede, vagyis egy hüvelyk, ami pontos matematikai méretezést mutat. A sipszár kb. 5 milliméteres csövébe a beledugott szalmasíp szorosan illeszkedik. Teljes hangsorra így c' alaphangú moll, vagy semleges tercű pentakord. Az egyik csövön a dallamot, a másikon a kíséretet játszották. Ez az öt egymás melletti hangból fölépülő hangkészlet a gyermekdalként ismert *Kis kece lányom*, és hozzá hasonló dalok előadására alkalmas. A pentakord hangsor sok helyütt fönmaradt napjainkig a kettössípok és dudák ősi repertoárjával együtt. Ilyenek a magyar hagyományban duduaprájának nevezett motivikus közjátékok is, melyek ebből az ókori dallamkincsből maradtak fenn máig.

Az Úr városi ezüstsíp nádcsövet utánzó díszítése fontos bizonyíték. Ara utal, hogy a folyamatban használt nád kettössípok egyik jellegzetessége a nádszáron lévő csomó volt. Ez viszont több kérdés fölvetését is indokolja:

Miért kellett csomós nádat használni, ami az elkészítést bonyolulttá teszi?

Miért nem kerestek és használtak olyan nádízeket, melyek az adott hosszúságban csomómentesek?

Ha ilyeneket nem találtak, akkor miért nem az adott nádízekre méretezték a sípokat?

A kérdésekre a következő válasz felel meg: A mediterrán térségekben honos

nádfaj (*Arundo donax*) jellegzetessége, hogy a nádízek hossza egyenes arányban van azok átmérőjével. Vagyis, minél hosszabb egy nádszál két csomó közötti

része, annál vastagabb is a szára. E szerint a mezopotámiai térségben nem található olyan nád, melynek csomómentes ízei 5-6 milliméteres belső átmérő esetén a 25 centi hosszúságot kiadnák!

A kívánt sipszárhossz ezért csak így, a csomó meghagyásával és átlyukasztásával volt kialakítható, ellenkező esetben a megszokottnál jóval magasabb hang szólt volna.

Az Úr városi ezüstsíp méretezése – ezek szerint – nem a folyami közeli térségben alakult ki, vagyis a kettössíp nem helyi vívmány, hanem egy máshol kialakított korábbi minta méreteit követi.

Ilyen, kb. 25 cm-es csomómentes vékony nádízeket a magyarországi nádasokban találhatunk. A nálunk termő nád (*Phragmites communis*) ízei – azonos átmérő esetén is – jelentősen eltérő hosszúságúak lehetnek, így a kívánt méret kis keresgéeléssel kiválasztható.

Mindez a zenetörténeti kérdéseken túl arra is rávilágít, hogy a neolitikus forradalomnak nevezett fontos események helyszíne nem a mediterrán térségekben keresendő.

Az állatszélidítés és növénytermesztés kialakulása nagy valószínűséggel itt helyben ment végbe, vagyis a kultúra bölcsője – ezek szerint – a Kárpát-medencében ringadozott.

Kozák József

Sumér kettössípok nád és fém rekonstrukciói

Sumér síp és magyar nádízek